

СЕКЦІЯ:
«ІСТОРІЯ УКРАЇНИ»

Аторін Денис

**ЗНАЧЕННЯ ПОЛТАВСЬКОЇ БИТВИ 1709 РОКУ В ІСТОРІЇ
ДЕРЖАВ-УЧАСНИЦЬ ПРОТИСТОЯННЯ**

У статті аналізується значення Полтавської битви 1709 року для подальшого розвитку країн-учасниць баталії: України, Швеції, Росії.

***Ключові слова:** Полтавська битва, Карл XII, Іван Мазепа, Петро I, Україна, Швеція, Росія.*

Насьогодні Полтавська битва 1709 р. вважається наймасштабнішою битвою Нового часу. Полтавська битва має велике значення як «точка біфуркації», яка кардинально змінила історичний розвиток України, Росії та Швеції, а також вплинула на розвиток подій у ряді європейських країн. Полтавська битва вирішальним чином вплинула на долі численних народів Східної та Центральної Європи. А до цього український гетьман Іван Мазепа намагався вийти з-під юрисдикції Російської імперії. Для цього він у жовтні 1708 року заключив договір зі шведським королем Карлом XII [12, с. 52-53].

Після Полтавської битви для двох держав – Гетьманщини та Речі Посполитої почався новий відлік. XVIII століття зробило їх сестрами по нещастю, в результаті чого, вони стерлись з політичної карти Європи. Після перемоги над Карлом XII, Петро I міг інакше подивитися на свої інтереси в Польщі і розправитися і з Станіславом Лещинським, який підтримував шведського короля, а ще і з Августом II, який був його союзником. З того часу Росія почала домінувати в політичному житті Польщі – її явна чи прихована участь була у обранні нових монархів, проходженні сеймів та призначенні урядовців [15, с. 9].

Незважаючи на це, сама Російської імперії не відчувала твердості позиції після такої «великої перемоги» в Північній війні [3, с. 54; 4, с. 64]. Полтавська битва стала справжнім міфом про «визначення народження імперії та європейське лідерство», який був накинтий пізніше для свідомості нащадків завдяки художньому трактуванню битви О. Пушкіна. Слід пам'ятати про те, що за кілька днів до битви, а потім і після неї Петро I як переможець неодноразово відправляв до Карла XII пропозиції про мир. У них читалось не стільки бажання вигідного завершення війни, скільки невпевненість в успіху подальшого її перебігу.

Перемога, досягнута під Полтавою, дала Москві можливість рішуче змінити тон відносин з гетьманом І. Скоропадським. Тож можна стверджувати, що Петро I використав Полтавську перемогу як каталізатор для обмеження української автономії в ході своїх реформ [5, с. 126-127]. Уже 18 липня 1709 р. Петро I увів у Гетьманщині інститут царських резидентів, чия прерогатива полягала в політичному нагляді та контролі (відкритому і таємному) за діяльністю гетьмана та старшини. Крім того, російський уряд намагався активно втручатися в кадрову політику І. Скоропадського. Значущим нововведенням у відносинах між Росією та Україною було розквартирування російських полків у Гетьманщині, які повинні були забезпечувати вірність українців цареві [9, с. 16].

Після Полтавської битви відбулися зміни, що стосувались української армії. Петро I висловлював бажання остаточно включити її до складу російських збройних сил, стандартизувати і зробити її частиною царської армії. Російський цар виявляв інтерес до повної ліквідації автономії Гетьманщини. Проте російський царизм не випадково припинив автономний устрій не в 1708-1710 рр., як передбачалося, а лише в кінці XVIII століття. Саме це стало основною метою виступу гетьмана І. Мазепи та його прибічників. Інтеграційна політика Петра I, яка спрямовувалася на досягнення виключно імперських цілей, тимчасово припинилася через опір гетьмана

І. Мазепи. Це була перемога мазепинців, незважаючи на те, що їм не вдалося повністю зупинити імперську політику [10].

Полтавська поразка українсько-шведських сил мала важливим наслідком появу першої української політичної еміграції. Під керівництвом П. Орлика ця еміграція продовжила боротьбу, розпочату І. Мазепою, проти російського царя. Важливо відзначити, що ця політична група суттєво відрізнялася за своїм політичним світоглядом від старшини, яка залишилася в Україні.

Сторони конфлікту та Полтавської битви по-різному трактують перемоги та поразки. Росія однозначно відзначає перемогу під Полтавою як триумф у Північній війні над наймогутнішою тоді європейською імперією, вбачаючи це як важливий військово-політичний успіх, що заклав основу для утвердження Російської імперії та початку формування імперської ідеології. Навіть коли в 1862 р. імператор Олександр II, демонструючи свій лібералізм перед Європою, припинив святкування перемог російської армії, святкування вирішальної битви під Полтавою залишилося, оскільки ця подія стала ключовою для утвердження імперської політики Росії. Шведи сприйняли цей крок імператора як удар по національному гордість і загрозу новому конфлікту. У пресі почалася інтенсивна кампанія ідеалізації Карла XII, якого раніше шведи розглядали як безжального авантюриста, винуватця руйнівних воєн. Шведи відкинули авантюрного короля через дев'ять років після Полтавської поразки в новому поході, цього разу проти Норвегії, і ходили чутки про його вбивство власними співвітчизниками. Пропагандистська кампанія почала просувати ідею Карла XII як визволителя Європи від Московії, і Швеція трансформувала поразку під Полтавою в моральну перемогу, яка вважалася початком шведської демократії [13].

Із дня Полтавської битви завершився період панування шведів, Московське ж царство почало у свою чергу звільнятися від давнього ворога, який закрив вихід до Балтійського моря. В той же час Полтавська битва стала

колосальним лихом не лише для Шведської імперії, а й для Європи; порушився попередній баланс сил – після Полтави влада від Шведської імперії перейшла до Московського царства, яке зміцніло і перетворилося на велику державу.

Можна сказати, що події 1709 р. під Полтавою для українців – це, наприклад, те ж саме, що й для бельгійців битва під Ватерлоо 1815 р.: на їхній території, але не за їх участю [14]. Але оскільки Полтавська битва та результат Північної війни мали вирішальні наслідки для подальшого розвитку європейської та світової історії, то ця війна і ця битва мають вплив і на формування нашої історії та державності. Це була не поразка, а подолання нового рубежу. Відбулася зміна еліт, гетьманат не припинив свого існування, автономія була створена на правових засадах. А для Петра I битва під Полтавою була дуже неочікуваною перемогою.

Для України наслідком Полтавської катастрофи була московська військова окупація й щораз більше обмеження автономних прав Козацько-Гетьманської держави. Лівобережна Україна 1709 р. зазнає відчутного удару по своєму самоврядному статусу [8].

Лівобережна Україна 1709 р. зазнає відчутного удару по своєму самоврядному статусу, оскільки прискорився процес впровадження московських імперських структур. Частина прихильників Мазепи (як-от генеральний обозний Іван Ломиковський, генеральний писар Пилип Орлик, племінник Івана Мазепи Андрій Войнаровський та інші) покинула Україну, започаткувавши першу хвилю української політичної еміграції [6].

Таким чином українське суспільство на Лівобережжі було позбавлене дієвого елемента, здатного впливати на політичну ситуацію. Проти автономістів, що залишилися в Україні, а також проти цивільного населення вівся терор, лояльна ж частина старшини була підкуплена й спрямувала свої зусилля на інтеграцію до московського дворянства [11]. За підтримку запорожцями Івана Мазепи була також знищена Чортомлицька Січ. Як

бачимо, що для України наслідки перемоги Петра I були фатальні: Полтавська баталія цілком розв'язала руки московському цареві, метою якого, як і взагалі політики московської, було знищення різниці в адміністративному устрої та громадянському житті України, повна нівеляція її етнографічних особливостей.

Петер Енглунд, шведський історик, відзначає, що після Полтавської битви завершилася епоха шведського панування, а Московське царство розпочало звільнятися від свого старого ворога та могутнього сусіда, який контролював вихід до Балтійського моря. З одного боку, це сталося на користь Московії, що посилена своєю владою та перетворилася на велику державу. З іншого боку, полтавська битва стала великою катастрофою не лише для Швеції, але й для всієї Європи, руйнуючи попередній баланс сил та переносючи могутність з Швеції до Московії [7].

Саме після Полтавської битви велич Швеції зазнала занепаду. Незважаючи на те, що країна продовжувала вести війни протягом певного часу – Північна війна завершилася в 1721 р., а останньою війною, в якій шведи брали участь, стала Шведсько-норвезька війна 1814 р., але це було схоже на рух за інерцією.

Наслідки Полтавського тріумфу Петра I для Росії були негативні: імперська влада не тільки принесла політичну смерть цілому ряду політичних організацій, які могли б жити і по нинішній день, але дуже шкідливо вплинула на внутрішню еволюцію самої Російської держави, відтягнувши всі засоби від внутрішнього, суспільного і культурного прогресу і віддавши їх на завдання зверхнього неустанного розширення [1].

Полтавська битва мала далекосяжні наслідки і для всієї Європи. Шведський історик Петер Енглунд зазначає: «Від дня Полтавської битви закінчився період шведського панування, Росія почала звільнятися від свого старого ворога, могутнього сусіда, який закривав вихід до Балтійського моря. Водночас, Полтавська битва стала колосальною катастрофою не тільки для

Швеції, але й для Європи; вона зламала колишній баланс влади, - могутність після Полтави переходить від Швеції до Росії, яка міцніє і перетворюється у велику державу» [2].

Невдача українсько-шведського союзу під Полтавою призвела до розпаду політичних планів гетьмана Мазепи та його прихильників. Полтавська битва стала великою катастрофою не лише для Швеції, але й для Європи. Ця подія порушила попередній баланс влади, і потужність перемістилася від Швеції до Московського царства, яке утверджує свою могутність та перетворюється у велику державу.

Отже, для основних учасників Полтавської битви – Росії, Швеції, України – подія мала абсолютно протилежні наслідки, а значить, у кожного народу формувалася різний світогляд і розуміння події. Швеція, що зазнала поразки в Полтавській битві та в Північній війні, зосередилася на об'єктивному вивченні всіх аспектів епохи Каролінгів на основі архівних джерел. Росія одразу ж почала створювати героїчний міф про битву, який сформував ідеологію імперії. Водночас в українському суспільстві формується власний, кардинально інший погляд на Полтавську битву, який свідомо українська спільнота висловила проти помпезних святкувань. Не маючи в руках державно-адміністративних важелів впливу на свідомість, шанувальники української ідеї в художніх творах, політичних памфлетах та історіософських творах змальовували трагічні наслідки Полтавської битви для подальшої долі українців та об'єктивні перешкоди на шляху здобуття незалежності України.

Список використаних джерел та літератури

1. Гернер К. Перемога шведів і козаків під Полтавою у 1709 році та її наслідки / пер. з англ. В. Радчука *Всесвіт*. URL: <https://www.vsesvit-journal.com/old/content/view/634/41/> (дата звернення 20.11. 2023).
2. Гонтар О. Полтава пам'ятає свою історію URL: <https://cutt.ly/twPL3Y0u> (дата звернення 20.11. 2023).
3. Гриценко А. П. Всесвітня історія. 8 клас. Харків : Вид. група «Основа», 2018. 79[1] с. (Серія «Мій конспект»).

4. Гриценко А. П. Всесвітня історія. 8 клас (за підручником Н.Г. Подалаяк, І.Б. Лукач, Ю.Б. Малієнко). Харків : Вид. група «Основа», 2017. 86[2] с. (Серія «Мій конспект»).
5. Гриценко А. П. Усі уроки «Всесвітня історія». 8 клас. Харків: Вид. група «Основа», 2016. 174 [2] с.
6. Кресін О. Мазепинська еміграція. *Енциклопедія історії України*: Т. 6. URL: <https://cutt.ly/68zOm5V> (дата звернення 20.11. 2023).
7. Куца С., Шиманська А. Полтавська битва та її значення для подальшого розвитку України. URL: <https://cutt.ly/uwPL4Hpz> (дата звернення 20.11. 2023).
8. Мацьків Т. Полтавська битва 1709 р. URL: <https://cutt.ly/EwPL6ZOZ> (дата звернення 20.11. 2023).
9. Скрипник Л. Полтавська битва 1709 р: причини, хід та історичне значення для України : автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук : 07.00.01 / Скрипник Людмила Василівна ; Черкаський національний університет ім. Б. Хмельницького. 20 с.
10. Скрипник Л. Політичні наслідки Полтавської битви 1709 р. для Гетьманщини. 2007. URL: <https://cutt.ly/vwPZqX99> (дата звернення 20.11. 2023).
11. Станіславський В. Полтавська битва 1709. URL: <https://cutt.ly/m8zPpAD> (дата звернення 20.11. 2023).
12. Хрестоматія з історії України. 8 клас. Частина 2 / упоряд. А.П. Гриценко. Харків: Вид. група «Основа», 2017. 108[1] с. (Б-ка журн. «Історія та правознавство». Вип. 1(157)).
13. Шокало О. Україна – жертва шведсько-руської війни: 313-ліття Полтавської битви. *Український світ: сайт і часопис*. URL: <https://cutt.ly/rwPZw0XF> (дата звернення 20.11. 2023).
14. Шурхало Д. Від Конотопа до Полтави: як за 50 років змінилася військова потуга Гетьманату. *Радіо Свобода* : веб-сайт. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/30040671.html> (дата звернення 10.12.2022).
15. Щербак В. Імперські перетворення в Гетьманщині після Полтавської битви Край. 2009. 28 вересня – 4 жовтня (№ 10). С. 9.

Наук. керівн.: Петренко Н. М., доктор філософії

Афанасієвська Анна-Марія

ОСВІТНЯ ПОЛІТИКА В УСРР У 20-30 РР. ХХ СТ.

У статті розкривається політика радянського уряду в системі освіти у Українській РСР у період 20-30-х рр. ХХ ст. Встановлюється, що однією з